

Huolellinen kasvun edellytysten analyysi

Juhana Vartiainen

Mika Maliranta:

Pinnan alta. Miksi edessämme on vahvan talouskasvun aika.

Docendo 2024, 304 sivua.

Taloustieteellisessä kasvututkimuksessa on tällä vuosituhanalla hallinnut schumpeterilainen lähestymistapa, joka perustuu innovaatioiden ja luovan tuhon mekanismien analyysiin. 1990-luvulla alettiin mallintaa matemaattisesti niitä mekanismeja, jotka luovat innovaatioita ja niiden kautta tapahtuvaa talouden uudistumista ja tuottavuuden kasvua. Kun samaan aikaan alettiin luoda ja yhdistää laajoja mikrotaloudellisia yritys-yksilöaineistoja, tutkijoilla on ollut erinomaiset mahdollisuudet luoda uudenlaista kuvaa ja analyysiä, politiikkasuosituksineen, taloudellisen kasvun lähteistä. Vanhempi uusklassinen (”solowilainen”) kasvuteoria oli käsitelty innovaatioita eksogeenisena prosessina, ja tarkastellut kasvua työvoima- ja pääomapanoksen kasautumisen mekanismina. Kuten Maliranta toteaa, vanhan kasvuteorian kasvukirjanpito päättyy tyypillisesti siihen, että kaksi kolmasosaa kasvusta selittyy kokonaistuottavuuden kasvulla eli teknologisella kehityksellä, jota ei voi kasvukirjanpidossa liittää työpanoksen (laatukorjatunkaan) tai pääomapanoksen kasvuun. Uusklassisen kasvuteorian kehikossa kokonaistuottavuuden muutos oli eksogeeninen elementti, ja

siksi sen tutkiminen schumpeterilaisen teorian ja empirian keinoin on ollut huomattava tieteellinen edistysaskel.

Schumpeterilainen kasvututkimus tutkii sitä, millaisilla edellytyksillä ja kannustimilla yritykset luovat uusia innovaatioita, ja sitä, miten uudet innovaatiot johtavat vanhojen tuotteiden ja tuotantomenetelmien korvautumiseen uusilla. Talouskasvu näkyy tuottavuuskasvuna, jota kantaa eteenpäin yrityskannan uudistuminen sekä työpanoksen eli työntekijöiden siirtyminen kuihtuvista yrityksistä ja toimipaikoista kasvuun. Nykyaikaiset yritys-yksilöaineistot antavat mahdollisuuden testata teorioita ja seurata tuottavuuden tekijöiden kehitystä.

Tuottavuuskasvu syntyy innovaatioista ja yritysdynamiikasta, jossa pienistä innovoivista yrityksistä osa selviää eteenpäin ja kasvaa suuri. Tuottavuuskasvu ajaa eteenpäin luova tuho, jossa työntekijät siirtyvät yritysten välillä, vähemmän tuottavista heikommin tuottavat yritykset katoavat.

Schumpeterilaisen kasvuteorian keskeisiä teoreetikkoja ovat olleet mm. Philippe Aghion ja Peter Howitt. Nykyaikaisen lähestymistavan

johtava empiirinen soveltaja Suomessa on tunnetusti ollut professori Mika Maliranta, joka nykyään johtaa Labore-tutkimuslaitosta. Maliranta on vuosia kestäneen huolellisen tutkimustyönsä aikana sovittanut schumpeterilaisen kasvuteorian hypoteeseja suomalaisiin ja ruotsalaisiin yksilö-yritys-aineistoihin.

Malirannan tuore teos käy hienosti ja laajalle lukijakunnalle ymmärrettävällä tavalla läpi schumpeterilaisen kasvuteorian periaatteet ja analysoi sen avulla Suomen kansantalouden tuottavuuden kasvua. Otsikko ”Pinnan alta” on sattuva, koska analyysi kurkistaa solowilaisen kasvuteorian näkökulmasta mustaksi jääneeseen laatikkoon, teknologiseen kasvuun eli kokonaistuottavuuden kasvuun. Selostan tässä kirjan tärkeintä antia.

Tuottavuuskasvussa on kolme vaihetta. Ensimmäinen vaihe on tutkimus- ja kehitysvaihe, joka perustuu uuteen ja jopa radikaaliin ideaan. Innovaatio näkyy usein patenttina, ja patenttien määrä on empiirisessä tutkimuksessa yksi sovelias mittari innovaatiotoiminnalle.

Toinen vaihe on markkinatetausvaihe. Tässä vaiheessa innovaatiolle haetaan rahoitusta, jonka avulla se pääsee mukaan testaattamaan kaupallista potentiaaliaan. Tämä vaihe on raa-ka, koska vain pieni osa uusista yrityksistä selviää sen ylitse. Se osa uusista yrityksistä ja ideoista, joka läpäisee markkinatetausvaiheen, voi siirtyä innovaatioprosessin kolmanteen vaiheeseen, skaalausvaiheeseen. Tässä vaiheessa uuteen ideaan perustuva liiketoiminta – usein uusi yritys, joskus vanhan yrityksen ostama uusi toimintatapa – laajenee ja valtaa markkinaa vanhoilta.

Näistä vaiheista jokainen edellyttää sovelia-asta markkinaympäristöä. Innovaatioiden hakemisen edellytykset ovat kunnossa, jos innovoiva yritys näkee riittävän markkinapotentiaalin – esimerkiksi riittävän suuren markkinan

– ja mahdollisuuden pärjätä kilpailussa, mikä puolestaan edellyttää riittäviä tutkimusresursseja ja ehkäpä yhteyttä korkeakouluihin. Markkinatetausvaihe edellyttää tietysti globaalia pääomamarkkinaa, joka mahdollistaa uusien ideoiden ja *venture capital* -sijoittajien naittamista keskenään. Tämä edellytys on globalisoi-tuneessa Suomessa kunnossa, ja kasvuyritys-si-joitustapahtuma Slush on tästä vuorovaikutuk-sesta konkreettinen ilmentymä.

Onnistunut skaalausvaihe edellyttää hyvin toimivaa markkinataloutta ja työmarkkinaa, joka mahdollistaa luovan tuhon: kun uusi yritys laajentaa toimintaansa, sen on kyettävä kaap-paamaan työvoimaa ja toimitiloja vanhoilta sekä löytämään kokonaan uutta, tuoreen koulu-tuksen läpikäynyttä henkilöstöä sekä investoi-maan laitteisiin ja koneisiin. Tässäkin vaiheessa on ratkaisevaa, että rahoitus- ja pääomamark-kinoilta löytyy soveliaita rahoittajia, jotka ovat valmiita sijoittamaan sekä lainoihin että omaan pääomaan.

Tutkimuskirjallisuuden yksi johtopäätös on, että nämä vaiheet vievät aikaa, eikä niiden menestyksellinen toteutuminen välttämättä näy jat-kuvana lineaarisena tuottavuuskasvuna. Varsin-kin jos koko kansantaloudelle tärkeitä toimialoja on kohdannut epäonninen häiriö, yhteenlasket-tu tuottavuuskasvu ei elvy vähään aikaan. Mai-nittujen kolmen vaiheen aikana voidaan havai-ta vain vähäistä tuottavuuden kasvua. Innovatiiv-inen yritys voi olla, ja onkin alkuvaiheessaan, todennäköisesti matalan tuottavuuden yritys, ja kun markkinoille tulee paljon uusia yrityksiä, toi-mialan tuottavuuden kasvu voi aluksi hidastua.

Kun pudotuspeli seuloa jyvät akanoista ja uudet parhaat yritykset nostavat tuottavuuttaan, koko toimialan tuottavuuskasvu taas kiihtyy. Näissä vaiheissa menee aikaa. ”Kun kansanta-loudessa on käynyt korkean tuottavuuden työ-

paikkojen joukkotuho, menee helposti 10–20 vuotta ennen kuin tuhon korjaantumisen jäljet alkavat selvästi näkyä koko kansantaloutta kuvaavissa tunnusluvussa.” (s. 187).

Nämä näkökohdat ovat tärkeitä Suomen lähimenneisyyden ymmärtämiseksi. Suomen yritystoiminnan tuottavuuskasvu tyrehtyi tunnetusti vuosina 2009–2015, jota ajanjaksoa Mika Maliranta kutsuu “suureksi kuopaksi” (s. 43). Tärkein syy oli Nokian ja elektroniikkateollisuuden ongelmassa, joiden vaikutus oli Suomessa suuri yksipuolisen elinkeinorakenteemme vuoksi. Nokian ja elektroniikkateollisuuden nousuvaihe oli nostanut tuottavuutta reippaasti, joskin teollisuuden kilpailukyvyyn heikkeminen alkoi jo ennen “suurta kuoppaa”, koska myös työn hinta kohosi nopeasti. Kustannuskilpailukykyä korjattiin perinteisen toimintatavan mukaisella keskitetyllä kilpailukykysojimuksella vuonna 2016, mutta tuottavuuskasvu pysyi ja on pysynyt vaisuna aina näihin päiviin asti.

Nousua näköpiirissä

Teoksen keskeiset empiiriset tulokset löytyvät luvusta 5. Maliranta osoittaa analyysissään, mielestäni vakuuttavasti, että nyt on tosiaan kehkeytynyt edellytyksiä lähivuosina kiihtyvälle tuottavuuskasvulle. Huolellinen havaintoaineiston läpikäynti tukee ajatusta, jonka mukaan nyt on tuottavuuden puutarhassa kypsymässä uusien tuottavampien yritysten sato, joka nostaa tuottavuuskasvuamme.

Pienistä uusista yrityksistä moni on selvinnyt keskisuureksi yritykseksi, ja keskiuurten yritysten tutkimus- ja tuotekehittelymenot ovat vuoteen 2015 asti jatkuneen hiljaiselon jälkeen ponkaisseet reippaaseen kasvuun. Pienistä innovatiivisista yrityksistä osa on seuloutunut kes-

kisuuriksi ja kasvukykyisiksi. Myös suurissa yrityksissä on ollut nähtävissä tutkimus- ja kehityspanostusten kasvua. Kokonaiskuva on lupaava.

Tutkimus tarjoaa monia muitakin kiinnostavia huomioita. Ongelmiemme syy ei ole yleisesti huonossa johtamisessa, mutta tuottavuusongelma näyttää koskevan erityisesti yksityisiä palveluja. Maliranta uhraa teoksensa ensimmäisen pitkän substanssiluvun käydäkseen läpi kaikkia niitä keskustelussa esiintyviä vaihtoehtoisia heikon tuottavuuskasvun selityksiä, jotka hänen mielestään eivät oikeasti selitä Suomen heikkoa tuottavuusperformanssia. Kyytiä saavat suositut hypoteesit jäykistä työmarkkinoista, heikosta johtamisesta, tuhoisasta eurojäsenyydestä, liian uusliberalistisesta säästöpolitiikasta, liian pienistä tuloeroista, työnantajajaritysten puutteesta ja riittämättömästä varallisuudesta.

Analyysi generoi paitsi ennusteen myös järkeviä politiikkasuosituksia. Koska innovaatiokyky riippuu korkeatasoisesta osaamisesta, korkeakoulujen aloituspaikkoja on oltava riittävästi. Perustutkimusta ei pidä laiminlyödä, ja korkeakoulujen on tuotettava riittävästi osaavaa työvoimaa. Ehkä syvällisin ja tärkein suositus suomalaisille päättäjille on se, että pelkkä tutkimus- ja tuotekehitysmäärärahojen lisääminen julkisen vallan toimin ei välttämättä kiihdytä talouskasvua. Tutkimuskirjallisuuteen vedoten Maliranta muistuttaa, että tällainen satsaus voi johtaa siihen, että väärät yritykset lisäävät innovaatiopanostuksiaan. On järkevää ajatella, että julkisten tukien on luotava jotain sellaista innovaatiotoimintaa, jota ei syntyisi pelkästään markkinakannustinten varassa. Mutta ei saa myöskään unohtaa, että sille, että jokin yritys ei innovoi, on myös todennäköinen rationaalinen syy. Kaikki t&k-toiminnan vähenemät eivät ole kansantaloudelle pahasta. Kasvupolitiikan vaikea haaste on luoda sellaiset innovaatiotoimin-

nan tukemisen edellytykset, jotka todella paikkaavat jotain markkinapuutetta.

Toinen kriittinen huomio koskee pienten yritysten roolia ja niiden tukemisen mielekkyyttä. Innovaattorit ja potentiaaliset kasvajat ovat usein pieniä yrityksiä, mutta olennaista on, että ne ovat uusia yrityksiä. Poliittisessa keskustelussa vallitsee sitä vastoin perusteeton pienten yritysten suosinta ja ihailu. Kuten Maliranta on usein keskustelussa muistuttanut, kasvun avaintekijöitä ovat nuoret yritykset, eivät pienet yritykset. Nuoret menestyksekkäät yritykset lisäävät voimakkaasti työvoimaansa, ja monet nuoret yritykset ovat pieniä, ainakin aluksi. Mutta kaikki pienet yritykset eivät ole kasvuyrityksiä.

Teos on hieno ekonomistipuheenvuoro ja ammattilaisen työtä. Tekstissä näkyy Malirannan rakentava ja vaatimaton elämänsenne, jonka mukaista ei ole hakea poleemisia vastakkainasetteluja vaan koettaa ystävällisellä tyylillä valaista johtopäätöksiä.

Malirannan analyysiä ja sanomaa ja persoonakin on hänen viestinsä vuoksi luonnehdittu ”optimistiseksi”. Median ja poliittisen keskustelun tapa tyypistää taloustieteellisiä analyysejä tai talousennusteita optimistisiksi tai pessimistisiksi on tietysti ammattiekonomistin näkökulmasta ärsyttävä. Malirannan ennuste perustuu teorian ja empirian huolelliseen läpikäyntiin ja johtopäätöksiin, eikä niillä ole mitään tekemistä mahdollisten optimististen tai pessimististen psykologisten luonteenpiirteiden kanssa.

Tuottavuus ja julkistalous

Pidän Malirannan analyysiä vakuuttavana ja se on ainakin minulle korjannut ylöspäin ennustettani Suomen talouden kasvu-urasta. Jos hakemalla haen teoksesta vastaan väitettävää, mie-

leen tulee se, että Maliranta todennäköisesti ainakin hieman liioittelee markkinasektorin tuottavuuskasvun merkitystä julkistaloudelle. Hän toki toteaa Baumolin mekanismin – eli sen, että markkinasektorin tuottavuuskasvu korjaa julkistalouden kestävyysvajetta vain rajallisesti. Hän myös panee merkille mielestäni aivan oikein, että julkista taloutta tuskin saadaan kuntoon ilman säästöpäätöksiä. Hän jättää kuitenkin portin auki tulkinnalle, jonka mukaan julkisen talouden ongelmien pääasiallinen syy olisi siinä ”suuren kuopan” tuottavuushäiriössä, joka alkoi olla nähtävillä vuoden 2009 tienoilla ja jonka keskeinen syy oli elektroniikkateollisuuden ongelmissa. Tulkintaa voimistaa se, että hän esittää teoksen lopussa väistämättä vain osittaisiksi jääviä tilastollisia korrelaatioita tuottavuuskasvun ja julkisen talouden välillä.

Mielestäni Suomen julkisen talouden ongelmia on mahdotonta ymmärtää ilman demografisia selitystekijöitä. Kun huoltosuhde heikkenee, julkistalouskin heikkenee, eikä pelkkä tuottavuuskasvu tunnetusti korjaa tätä epäsuhdetta kuin pieneltä osin.¹ Meillä olisi merkittävä demografiasta johtuva kestävyysvaje, vaikka Nokia olisi jatkanut porskuttamistaan (ja nega-

¹ Jos Suomen työn tuottavuus kaksinkertaistuisi, myös reaali-palkat kaksinkertaistuisivat, ja näin kävisi tietysti myös julkisen työnantajan palkoille. Myös tulonsiirrot todennäköisesti seuraisivat suunnilleen reaali-palkkojen tason nousua, elleivät poliittiset preferenssit muuttuisi rajusti. Täten myös julkiset kulut (suunnilleen) kaksinkertaistuisivat (poikkeuksia toki on - esimerkiksi eläkkeiden taitettu indeksi, jonka ansiosta eläkkeet eivät täysin indeksoidu reaali-palkkojen kasvuun). Tämä sama päättely vastaa usein esitettyyn kysymykseen ”miten on mahdollista, että paljon rikkaammalla Suomella ei ole varaa entisen kaltaisiin julkis-palveluihin, vaikka 50 vuotta sitten paljon köyhempi Suomi kykeni ne rahoittamaan”. Kuten Torben Andersen on korostanut, demografinen kestävyysvaje ei ole elintaso-ongelma, vaan jako-ongelma.

tiivinen tuottavuussokki olisi iskenyt, vaikka huoltosuhde ei olisi alkanut heikentyä).

Kaksi päätelmää: Huono-onninen sokkien simultaanisuus ja korkeakoulujemme riittävyys

Ensinnäkin äskeiseen näkökohtaan liittyen, Suomella on ollut huono onni siksi, että noin vuoden 2009 tienoille osui kaksi merkittävää sokkia. Tuona vuonna katkesi pitkään jatkunut työikäisen väestön kasvu ja työikäinen väestö alkoi vähentyä. Suunnilleen samaan hetkeen ajoittui myös Nokian romahdus. Siinä oli kaksi sokkia, joiden luonteet olivat aivan erilaiset. Demografinen sokki alkoi heikentää julkistaloutta ja tuottavuussokki alkoi hidastaa elintason nousua. Häiriöt olivat toisistaan riippumattomia ja aivan erilaisia. Mutta poliittisen järjestelmämme kykyyn reagoida niihin on todennäköisesti vaikuttanut niiden samanaikaisuus. Niitä on ollut vaikea havaita, analysoida ja tulkita toisistaan erillisinä. Julkistalous olisi demografisista syistä kriisiytynyt, vaikka Nokian ja elektroniikkateollisuuden voittokulku olisi jatkunut. Olisi perusteltua lisätä maahanmuuttoa ja kiristää sosiaaliturvaa työllisyyden lisäämiseksi, vaikka tuottavuuskasvu kohenisikin. Olen tavannut monta päättäjää, joiden mielestä kaikki julkistalouden ongelmat johtuvat Nokian romahduksesta – koska ne näyttävät ajoittuvan samaan ajanhetkeen.

Toinen päätelmä ja huolen aihe on siinä, onko korkeakoululaitoksemme tehtävänsä tasalla ja riittääkö sen rahoitus. Kirjan viimeisessä luvussa Maliranta käsittelee kiinnostavalla tavalla sitä, että olemme kansakuntana laiminlyöneet investointeja korkeakouluihin, tieteeseen ja tutkimukseen. Korkeakoulujen aloituspaikkoja ei ole ollut riittävästi. Vaikka korjausliike näyttää

käynnistyneen, olen huolissani Suomen korkeakoulujen kyvystä tuottaa riittävästi korkealaatuista henkistä pääomaa innovaatiotalouden tarpeisiin. Uuteen yritykseen investoiva riskijoittaja arvioi sitä, löytyykö Suomesta riittävästi korkeakoulutettua työvoimaa siihen, että yritys voi skaalautua ylöspäin.

Vaikka Suomessa on periaatteellista hyvää tahtoa tukea korkeampaa hengenviljelyä, en ole vakuuttunut siitä, että lähes kokonaan valtiollisesta rahoituksesta riippuvaiset korkeakoulumme ja yliopistomme tulevat pärjäämään demografiasta johtuvasta julkisen talouden ahdingossa. Terveystieteiden, peruskoulutuksen ja sosiaaliturvan tarpeet ovat mittavat, eikä korkeakouluilla ole kovin tepsiviä edunvalvonnan painostuskeinoja. Siksi korkeakoulumme ja yliopistomme tarvitsevat kipeästi enemmän omia resursseja sekä suuremman riippumattomuuden valtiovalan rahoista ja ohjauksesta. Ne voivat tähän suuntaan liikkua avustuksia ja lahjoituksia hakemalla ja kaupallistamalla tutkimustaan. Mutta minun on vaikea nähdä, että ajan mittaan ne pärjäisivät ilman mahdollisuuksia kerätä lukukausimaksuja myös EU-maista ja Suomesta tulevilta opiskelijoilta. Niin kauan kuin niiden riippuvuus valtiovalasta on nykyisellä tavalla lähes täydellinen, en usko niiden saavuttavan riittävä voimaa ja riippumattomuutta. Olisi tehtävä myös lainsäädännöllisesti mahdolliseksi ja helpoksi se, että ulkomaiset yliopistot voisivat etabloitua Suomeen, ja samoin olisi oltava helppoa perustaa uusia yliopistoja. Kaikki tämä edellyttää suurempaa vapautta lukukausimaksujen keräämiseen sekä myös ulkomaalaislainsäädäntöä, joka mahdollistaa oleskelun tänne muuttaville opiskelijoille, riippumatta siitä, millaista tutkintoa opiskellaan. Hyvä alku voisi olla siinä, että valtio siirtäisi nykyistä suurta osakevarallisuuttaan yliopistojen pääomittamiseen. □